

Dominika Dzwonkowska

Zasada zrównoważonego rozwoju w turystyce

Studia Ecologiae et Bioethicae 9/2, 23-41

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dominika DZWONKOWSKA

Institut Ekologii i Bioetyki, UKSW, Warszawa

Zasada zrównoważonego rozwoju w turystyce

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, turystyka, zrównoważona turystyka, etyka środowiskowa.

Key words: sustainable development, tourism, sustainable tourism, environmental ethics.

Konrad Lorenz (Lorenz 1974) przedstawia ludzkość jako zagrożoną osmioma śmiertelnym grzechami. Wśród nich jest grzech neurotycznej pogoni za sukcesem. Zdaniem Lorenza współczesny człowiek nie ma czasu na refleksję, ciągle stara się walczyć z czasem i wygrywać sam z sobą, funkcjonuje na wzór „szczęśliwego” robota tak jak społeczeństwo w powieści Huxley’a (Huxley 2010). Życie w ciągłym pośpiechu, ciągła rywalizacja i strach przed posiadaniem mniej czy osiągnięciem mniejszych sukcesów niż inni sprawia, że pracuje więcej, aby zawsze wygrywać ten wyścig i nie pozostawać w tyle.

Człowiek jednak nie może zostać sprowadzony tylko i wyłącznie do *homo laborans*, realizującego swoje człowieczeństwo jedynie w pracy zawodowej czy do *homo oeconomicus* dążącego do maksymalizacji zysków o wartości ekonomicznej. Holistyczny rozwój człowieka jako osoby powinien uwzględniać również odpowiednio dobrane formy spędzania czasu wolnego w sposób dający satysfakcję, spełnienie, a przede wszystkim pozwalający odpocząć. W tak ujętym rozwoju człowieka powinno się dążyć do zapewnienia troski zarówno o dobrostan fizyczny jak i psychiczny, równoważąc możliwości realizacji aspiracji zawodowych z szansą rozwijania zainteresowań nie związanych z pracą zawodową.

1. Rola zrównoważonej rekreacji w życiu człowieka

Czas wolny od obowiązków jest czasem przeznaczonym na rekreację, a obecnie, mimo pesymistycznego scenariusza Lorenza, niekiedy obserwuje się tendencję raczej do dążenia do realizacji marksowskich rozważań na temat sfery wolności i konieczności zmierzające do wy-suwania postulatu zwiększania ilości czasu wolnego od pracy produkcyjnej (Bonenber 2006: 8). W związku z tym zagadnienie rekreacji staje się przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin działalności ludzkiej, jest obiektem licznych dziedzin gospodarki prześcigających się w zapewnianiu jak najbardziej atrakcyjnych form spędzania wolnego czasu, a nawet przedmiotem nauki, przykładem może być chociażby wykład z „Wprowadzenia do rekreacji” na jednym z amerykańskich uniwersytetów (Web-01) czy liczne publikacje naukowe poświęcone analizie tego zagadnienia w różnych jego aspektach począwszy od prawnych aspektów organizowania różnych form rekreacji do psychologicznej czy filozoficznej roli rekreacji w życiu człowieka.

Przez słowo „rekreacja” rozumie się różne formy odpoczynku, rozrywki czy rozwoju własnych zainteresowań, które podejmuje się w czasie wolnym od obowiązków zawodowych, domowych czy nauki. Etymologia terminu „rekreacja” odsyła do łacińskiego czasownika „recreo” oznaczającego na nowo tworzyć; przywrócić do życia, ożywić wzmocnić, odświeżyć, orzeźwić (Kumaniecki 1957: 422). Próbując lepiej zrozumieć znaczenie tego słowa można także tłumaczyć je poprzez rozbicie na dwa słowa: przedrostek „re” oznaczający ponowne wykonanie danej czynności jak w wyrazie „renowacja” oraz słowa „creo” oznaczające stworzyć, sprawić, wywołać, a nawet „powołać do życia”. W tym tłumaczeniu termin odnoszący się do pozornie tak błahej czynności, jaką jest wypoczynek nabiera innego znaczenia i wskazuje na znaczenie właściwego wyboru sposobu spędzania wolnego czasu.

Zagadnienie rekreacji jest niewątpliwie bardzo szerokie i rozbudowane, stąd aby móc ująć je w pewne ramy i lepiej poznać, problematyka niniejszego artykułu ograniczy się do wybranych obszarów rekreacji związanych z aktywnym wypoczynkiem, a przede wszystkim do turystyki jako płaszczyzny realizowania zrównoważonej rekreacji. Wybór

tego zagadnienia zdaje się być nie tylko poznawczo interesujący, ale i ważny ze względu na duże oddziaływanie turystyki na szeroko rozumiane środowisko człowieka. Tak zawężona problematyka zagadnienia rekreacji pozwala zająć się płaszczyzną spełniania się pewnej sfery życia człowieka, która ma duży potencjał realizacji postulatu zrównoważonej rekreacji, tj. takiej która nie tylko jest satysfakcjonującym sposobem wyrażania się w sferze wolności ludzkiej, ale także uwzględnia integralność człowieka i jego przynależność do szeroko rozumianego środowiska.

2. Zrównoważona turystyka jako przykład zrównoważonej rekreacji

Po drugiej wojnie światowej nastąpił gwałtowny rozwój turystyki, która obecnie jest jedną z głównych gałęzi gospodarki, a dla wielu państw głównym źródłem wpływów do budżetu. W latach 1950-2008 liczba turystów wzrosła z 25,3 mln do 922 mln osób, dając tym samym wzrost zysków z 2,1 mld USD do 944 mld USD (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 25-26). Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO od ang. United Nations World Tourism Organization) prognozuje dalszy rozwój rynku i szacuje, że w roku 2020 liczba podróży na świecie wyniesie blisko 1,6 mld (Web-02), znacznie zwiększając wpływy z usług turystycznych i gwarantując rozwój rynku poprzez istotny wzrost liczby podróży. Nie bez znaczenia są tutaj nowe regulacje w międzynarodowym prawie, które umożliwiły rozwój niskobudżetowych linii lotniczych tym samym przyczyniając się do zwiększenia ilości sprzedawanych usług w zakresie podróży lotniczych oraz zapewnienia możliwości odwiedzania miejsc niedostępnych wcześniej. Dzięki temu państwa uboższe również uzyskały dostęp do rynku usług turystycznych, a dla 40 najbiedniejszych państw świata turystyka jest jednym z głównych źródeł dochodu.

Gwarantem atrakcyjności turystycznej danego regionu są jego walory kulturowe i/lub przyrodnicze. Dany obszar ze względu na unikalne dziedzictwo kulturowe czy wartość przyrodniczą przyciąga turystów z różnych zakątków świata, spragnionych poszerzenia swojej wiedzy

o świecie. Jednak zwiększenie ilości podróży i liczby turystów oraz pojawienie się trendu podróżowania do nieznanych wcześniej zakątków świata nie tylko zaspokaja ciekawość poznawczą człowieka, ale może zagrozić integralności odwiedzanych miejsc, niekiedy wręcz prowadząc do ich nieodwracalnej degradacji. Najprostszym rozwiązaniem byłoby niewątpliwie znaczące ograniczenie bądź całkowite zrezygnowanie z turystyki przynajmniej w miejscach o szczególnej wartości przyrodniczej bądź kulturowej. Niestety oprócz pozbawienia znaczącej liczby osób możliwości zwiedzenia danego obszaru, wiąże się to również z ważnym dylematem natury etycznej – mianowicie z kwestią zabrania czasami jedyne go źródła dochodu wielu rodzinom. Szczególnie boleśnie odczują to najbiedniejsze kraje, które od niedawna mogą korzystać z tej formy przychodu, niekiedy stanowiącego główną gałąź gospodarki. Rozwiązaniem jest racjonalne podejście do turystyki uwzględniające wielopłaszczyznowe związki turystyki ze środowiskiem przyrodniczym, kulturową wartością regionu oraz wymiarem społecznym uwzględniającym troskę o miejscową ludność. Te elementy stara się uwzględnić turystyka zrównoważona, która jest odpowiedzią na trudności, jakie spotyka turystyka masowa. Turystyka zrównoważona jest próbą rozwiązania problemów, jakie turystyka masowa wywołuje poprzez swoje niefrasobliwe działania.

2.1. Określenie pojęcia „zrównoważona turystyka”

Turystyka zrównoważona jest różnie określana w literaturze przedmiotu. Należy podkreślić, że jest to pojęcie, które obejmuje całe środowisko człowieka uwzględniając płaszczyznę przyrodniczą jak i kulturową, stając się spoiwem całościowo ujmowanego człowieka z jego płaszczyzną naturalną jak i kulturową. Na cenne turystycznie obszary składają się nie tylko miejsca atrakcyjne ze względu na walory przyrodnicze, ale także obszary będące elementem szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, wszelkie wytwory kultury, które zadziwiają człowieka kunsztem wykonania, wspaniałością bądź są świadectwem rozwoju cywilizacji. Jako taka turystyka zrównoważona staje się szerszym pojęciem niż ekoturystyka, zawiera bowiem w sobie wymiar troski o śro-

dowisko integrując go z innymi. Zdaniem Zaręby ekoturystyka stanowi „rdzeń koncepcji turystyki zrównoważonej” (Zaręba 2010: 50), chociaż należy podkreślić, że turystyka zrównoważona sięga dalej, opierając się na koncepcji zrównoważonego rozwoju zyskuje szerszą perspektywę i uwzględnia szereg złożonych powiązań turystyki z uwzględnieniem płaszczyzny kulturowej, społeczno-gospodarczej i przyrodniczej.

Pojęcie zrównoważonej turystyki jest różnie definiowane, mimo że jest to stosunkowo nowe podejście do turystyki to doczekało się licznych definicji ze strony osób zaangażowanych we wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju. Również Światowa Organizacja Turystyki dostrzegła konieczność zmiany podejścia do prowadzonej na świecie działalności turystycznej zachęcając stowarzyszone w niej państwa do zmian. Wprowadzając Światowy Kodeks Etyczny dla Turystyki ustanowiła podstawy dla odpowiedzialnego i zrównoważonego rozwoju turystyki tym samym „przyczyniając się do nowego sposobu myślenia, który odzwierciedla nasze zmieniające się społeczeństwo początku XXI wieku” (Web-04). Podejście to uwzględnia również implementację zasady zrównoważonego rozwoju do turystyki, do czego UNWTO zobowiązała się w 2002 roku na Szczycie Ziemi w Johannesburgu określając ramy dla wprowadzania zrównoważonej turystyki tak w masowej turystyce jak i w różnych niszach tej dziedziny gospodarki.

Zasada zrównoważonego rozwoju zastosowana do tej sfery życia ludzkiego nakazuje uwzględnienie płaszczyzny środowiskowej, gospodarczej i społeczno-kulturowej w taki sposób, aby osiągnąć odpowiednią równowagę pomiędzy tymi wymiarami oraz zapewnić długookresowy i harmonijny rozwój (Web-03). Szczególny nacisk kładzie się na ochronę zagrożonych gatunków roślin czy siedlisk, ale także rzadkich zasobów, w szczególności wody i energii, jak i unikanie nadmiernej produkcji odpadów (Web-05). Istotne znaczenie ma też uwzględnianie możliwości danego obszaru na przyjęcie określonej liczby turystów, ale także wyrażenie zgody na ograniczenie aktywności turystycznej na obszarach szczególnie wrażliwych: „pustyniach, obszarach biegunowych, w wysokich górach, terenach przybrzeżnych, lasach tropikalnych czy mokradłach na których można utworzyć rezerваты przyrody czy ustanowić inny typ obszaru chronionego” (Web-05).

Tak ujęta zasada zrównoważonej turystyki powinna znaleźć odzwierciedlenie w lokalnych politykach, aby zapewnić nie tylko długotrwały dostęp do dóbr przyrodniczych, ale także zagwarantować, że turystyka zapewnia społeczeństwu gószącym udział w dochodach nie stanowiąc zagrożenia dla integralności tradycji czy środowiska, w którym owa społeczność żyje. Idee zawarte w pojęciu zrównoważonej turystyki pojawiają się także w koncepcji turystyki odpowiedzialnej wspieranej również przez Światową Organizację Turystyki oraz wiele organizacji dostrzegających potrzebę wprowadzenia zasadniczych zmian w tej sferze aktywności ludzkiej. Współcześnie coraz częściej zwraca się uwagę, że turystyka nie może być traktowana wyłącznie jako gałąź gospodarki, przyczyniająca się do ekonomicznego wzrostu, ale że zakres jej oddziaływania jest dużo szerszy i oddziałuje na szeroko rozumiane środowisko człowieka.

W literaturze przedmiotu (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 34) pojawia się stanowisko, że turystyka zrównoważona dotyczyć będzie szczególnie form turystyki związanych z występowaniem bezpośrednio zasobów i walorów środowiska przyrodniczego oraz kulturowego, a także związane pośrednio z zasobami i walorami środowiska przyrodniczego i kulturowego, ale wymagające od turysty odpowiednich umiejętności.

Reasumując powyższe określenie turystyki zrównoważonej można by było również przedstawić przy pomocy następującej formuły (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 34):

$$TZ = TZ_{\text{przyrod.}} + TZ_{\text{kultur.}} + TZ_{\text{kwalif.}} \times \left[\frac{TZ_{\text{przyr.}}}{k} + \frac{TZ_{\text{kultur.}}}{k} + \frac{TZ_{\text{kwalif.}}}{k} \right]$$

Poszczególne symbole użyte w formule należy rozumieć następująco: TZ – turystyka zrównoważona; „TZ_{przyrod.} – formy turystyki zrównoważonej związane ze środowiskiem przyrodniczym; TZ_{kultur.} – formy turystyki zrównoważonej związane ze środowiskiem kulturowym; TZ_{kwalif.} – formy turystyki zrównoważonej bliskie turystyce kwalifikowanej; k – współczynnik korygujący” (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 34). Należałoby doprecyzować termin „turystyka kwalifikowana” jest on współcześnie rzadziej używany i coraz częściej

zastępowany określeniem „turystyka aktywna”. Przez turystykę kwalifikowaną rozumie się typ aktywności, który wymaga od turysty specjalistycznych umiejętności. W literaturze przedmiotu podkreśla się przede wszystkim przygotowanie kondycyjne oraz umiejętność obsługi specjalistycznego sprzętu. Jako przykład można podać następujące aktywności: „turystyka piesza (nizinna i górską), speleologia, turystyka narciarska (biegowa i zjazdowa), kolarska (rowerowa), motorowa (motocyklowa i samochodowa), wodna (kajakowa, żeglarska, motorowodna) i podwodna” (Durydiwka 2010: 250).

Przytoczona powyżej formuła wyraża systemowe podejście do koncepcji turystyki dążące do zaspokojenia potrzeb czterech grup interesariuszy mianowicie: środowiska przyrodniczego, społeczności lokalnych, turystów, sprzedawców usług turystycznych. Autorzy powyższej formuły dążą do wykazania za pomocą tego równania, iż turystyka zrównoważona nie jest tylko i wyłącznie sumą poszczególnych aktywności turystycznych, ale powinna być postrzegana jako całość dążąca do osiągnięcia konsensusu pomiędzy czterema stronami mającymi wkład w rozwój rynku usług turystycznych. Dążenie do konsensusu przypomina piramidę której poszczególne ściany stanowią wymienione powyżej grupy, połączone w jedną całość tworzą piramidę zrównoważonej turystyki, aby jednak stworzyć spójną całość interesariusze muszą współpracować. Należy podkreślić, że możliwość realizacji zasady zrównoważonego rozwoju w turystyce, wymaga pewnych kompromisów. Kompromisy te nie powinny być traktowane jako nadmierne obciążenie, gdyż przede wszystkim ich celem jest osiągnięcie długofalowych korzyści w postaci możliwości korzystania ze walorów turystycznych jak najdłużej zapewniając „zdrowy, ciągły i zrównoważony wzrost ekonomiczny, aby uruchomić sprawiedliwe zaspokajanie potrzeb i aspiracji obecnych i przyszłych pokoleń” (Web-05)

Kompromisem są pewnego rodzaju ograniczenia, jakie narzucają sobie interesariusze (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 33), z których najbardziej widocznym, a jednocześnie najtrudniejszym do spełnienia zdaje się być konieczność ograniczenia dochodów przez sprzedawców usług turystycznych. Niemniej społeczność lokalna, chcąc korzystać z profitów, jakie może jej przynieść obecność turystów

również ponosi pewne „koszty” tego typu działalności. Pierwszym najbardziej wyraźnym jest „obecność w zamieszkiwanym przez nich miejscowościach obcych ludzi, nierzadko reprezentujących zupełnie inny typ kultury” (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 33), co może wymuszać akceptację zachowań kulturowo obcych. Przykładem takiego zjawiska są chociażby specjalnie wydzielone miejsca dla turystów w krajach arabskich, gdzie akceptuje się strój i zachowania odmienne od charakterystycznych dla tradycji wyznawców Allacha. Zrównoważona turystyka może, ale nie musi, oznaczać gorszego poziomu usług turystycznych, niekiedy jednak wiązać się z ograniczonym ze względów środowiskowych rozbudowaniem infrastruktury turystycznej. Jak chociażby rezygnacją z wybudowania ogromnego basenu przy hotelu w obszarach, gdzie zasoby wody są ograniczone. Stąd również turyści decydujący się na turystykę zrównoważoną powinni być świadomi jej dobrych stron, ale także liczyć się z możliwością koniecznych ograniczeń. Tak rozumiana turystyka wymaga wypracowania pewnej formy kompromisu, spotkania się na szczycie piramidy czterech jej stron reprezentowanych przez interesariuszy. Długofalowe korzyści zdają się przekraczać ponoszone koszty. Implementacja zrównoważonej turystyki wymaga jednak odejścia od klasycznego ujmowania turystyki jako gałęzi przemysłu, która powinna przynosić jak największe korzyści przy jak najmniejszych nakładach ku myśleniu uwzględniającemu całościowy obraz i dostrzegającemu złożone powiązania turystyki ze środowiskiem kulturowym i przyrodniczym człowieka.

Turystyka zrównoważona powinna być rozsądnie planowana i zorganizowana według racjonalnych kryteriów. Jednym z kluczowych parametrów, który powinien być uwzględniony w planowaniu turystyki jest „pojemność turystyczna”. Termin ten ma bardzo szerokie znaczenie, za EUROPARC (dawniej znany pod nazwą European Federation of Natural and National Parks) można wyróżnić trzy sposoby rozumienia tego terminu (Zaręba 2010:15):

1. Ekologiczna pojemność turystyczna jest kryterium określającym do jakiego stopnia dany ekosystem, siedlisko, pewien obszar może tolerować skutki prowadzenia na nim aktywności turystycznej wraz

z konieczną do tego infrastrukturą bez utraty atrakcyjności i walorów przyrodniczych.

2. Kulturowa i społeczna pojemność turystyczna – określa poziom do którego rozwój turystyki i infrastruktury turystycznej nie ma szkodliwego wpływu na społeczność lokalną oraz jej kulturę.
3. Psychologiczna pojemność turystyczna – „poziom, po którego przekroczeniu podstawowe wartości poszukiwane przez turystów (estetyczne, rekreacyjne, wartości związane z możliwością odpoczynku w ciszy i spokoju itp.) zostałyby zdegradowane na skutek nieprawidłowego rozwoju turystyki.” (Zaręba 2010:15).

Ustalenie pojemności turystycznej regionu wymaga całościowej analizy uwzględniającej między innymi: cechy geograficzne terenu, charakter aktywności turystycznej oraz związaną z nim infrastrukturę, specyfikę kulturową regionu, atrakcyjność przyrodniczą bądź kulturową odwiedzanych obszarów.

2.2. Przykłady realizacji zasady zrównoważonego rozwoju w turystyce

Chociaż wizja systemowego podejścia do turystyki może wydawać się trudna do zrealizowania jest wiele ciekawych i inspirujących przykładów wdrażania zasad zrównoważonej turystyki. Znakomitym przykładem dobrych praktyk w tym zakresie jest działalność „Banyan Tree Hotels & Resorts” (Lansing, De Vries 2006: 79). Mimo, że jest to stosunkowo mała i młoda sieć hoteli podejmuje ona liczne działania, na rzecz wspierania ochrony środowiska począwszy od edukacji środowiskowej i angażowania lokalnej społeczności w działania prośrodowiskowe aż do dużych projektów ochrony środowiska naturalnego w najbliższym otoczeniu (Web-06). Liderzy tej organizacji stawiają sobie za cel troskę nie tylko o zapewnienie przychodów, ale i o osiągnięcie wyższych celów, pamiętając, że zmiany zaczynają się od nich samych, oni sami muszą swoimi zachowaniami wyrażać to do czego dążą, podejmując z jednej strony „ogromną odpowiedzialność jaki i ekscytujące wyzwanie (...)” (Web-07), co prowadzi do odkrywania, że biznes może być szlachetny. Za prawdziwością tej deklaracji przemawia wiele działań podejmowanych przez Banyan Tree, które rozpoczęły się od

przywrócenia walorów przyrodniczych obszarom zlokalizowanym przy pierwszym hotelu w Phuket. Otoczenie przyrodnicze hotelu zostało w 1997 roku uznane przez ONZ za zbyt zniszczone przez chemikalia wykorzystywane do wydobycia cyny, aby mogła tam występować roślinność (Lansing, De Vries 2006: 80). Wieloletnie wysiłki Banyan Tree doprowadziły do odbudowania ekosystemu w tym rejonie. Obecnie Banyan Tree angażuje się w wiele działań prośrodowiskowych począwszy od sadzenia drzew (w latach 2007-2010 zasadzono prawie 100.000 drzew w różnych miejscach na świecie), ochrony żółwi i edukacji środowiskowej, a skończywszy na udziale bądź finansowym wspieraniu badań naukowych służących ochronie dziedzictwa przyrodniczego.

W trosce o ochronę walorów przyrodniczych istotne znaczenie ma uwzględnienie potrzeb miejscowej ludności oraz jak najszersze włączenie jej w działania ochronne, ciekawym przypadkiem działań mających na celu tak ochronę walorów przyrodniczych jak i troskę o ludność lokalną jest plan ochrony żyraf w Kouré w Południowym Nigrze (Kowalczyk A., Kulczyk S., Duda-Gromada K., 2010: 145-146). W latach 90. populacja żyraf w tamtym rejonie była zdziesiątkowana przez myśliwych, w 1996 r. liczyła zaledwie 50 osobników. Poprawy tego stanu podjęło się Stowarzyszenie na rzecz Ochrony Żyraf Nigru. Obszar na jakim planowano przywrócić populację żyraf obejmuje 104 miejscowości, a ze względu na ograniczony dostęp do zasobów wodnych i pokarmowych, o które człowiek musiałby rywalizować z żyrafami, należało podjąć działania, które uwzględniałyby poprawę losu miejscowej ludności. Stąd zadania, jakie sobie wyznaczono mieszczą się w trzech zasadniczych grupach:

1. Aktywizacja społeczno-ekonomiczna poprzez system mikrokredytów i stworzenie nowych miejsc pracy;
2. Ograniczenie sytuacji konfliktowych spowodowanych przez zwiększenie populacji żyraf poprzez wprowadzenie systemu odszkodowań oraz nauczanie miejscowej ludności budowy przeszkód ograniczających wstęp żyraf na tereny uprawne;
3. Poprawa warunków życia miejscowej ludności np. poprzez budowanie studni czy młynów, zapewnienie dostępu do opieki medycznej.

Wprowadzone działania przyczyniły się do wzrostu populacji żyraf na tym terenie; w roku 2009 wynosiła ona już około 220 osobników. Obecnie teren ten jest atrakcyjnym turystycznie regionem, w którego wspieranie jest zaangażowana miejscowa ludność. Mieszkańcy terenów pracują jako przewodnicy pokazując turystom życie żyraf na wolności. Nie dysponują oni żadnymi środkami transportu ani specjalistycznym, kosztownym sprzętem, oferują zwiedzanie na piechotę. Teren ten jest znany z tego, że można tam przyjechać na wyjątkowe safari, bez zamykania turystów w „klatce” samochodowej, oczywiście przy zachowaniu wszelkich środków bezpieczeństwa. Część przewodników wcześniej polowała na żyrafy, obecnie umiejętności tropienia tych zwierząt i wiedzę o ich życiu wykorzystują dla ochrony tego gatunku oraz przekazują ją turystom. Zintegrowane działania na rzecz społeczności lokalnej oraz populacji żyraf zakończyły się sukcesem. Obecnie planuje się wykorzystać te doświadczenia do odbudowy populacji hipopotamów w tamtym rejonie.

Plan ochrony żyraf miałby mniejsze szanse powodzenia, a przynajmniej spotkałby się z brakiem zainteresowania lub nawet sprzeciwem ze strony lokalnej ludności, gdyby w jego realizację nie były włączone działania na rzecz poprawy warunków bytowania mieszkańców tego terenu. Troska o miejscową ludność wynika ze zrozumienia funkcjonowania systemu powiązań środowiska społecznego i przyrodniczego oraz dostrzeżenia, że nadmierny wzrost populacji żyraf w sytuacji ograniczonych zasobów wodnych i pokarmowych, jest zagrożeniem dla populacji ludzkiej. Stąd konieczne jest spojrzenie całościowe, systemowe, wynikające ze zrozumienia sposobu funkcjonowania danego obszaru oraz proponujące podejście, które nie zaburzy równowagi. Przykład z Nigru pokazuje jak ważne jest jak najszerze spojrzenie. Pozwalające na integrację różnych płaszczyzn i uwzględnienie wszystkich grup interesariuszy.

Opisany powyżej przykład jest wzorcowym przykładem zaangażowania społeczności lokalnej w działalność związaną z turystyzmem. Społeczność lokalna nie zawsze jednak jest gotowa „udostępnić” swoje otoczenie turystom i podjąć działania w zakresie prowadzenia zrównoważonej turystyki, a gdy już podejmuje działalność w tym zakresie

kieruje się różnymi przesłankami. Zdaniem Wearing i Neil ekoturystyka jest ważna dla społeczności lokalnej z następujących powodów (Wearing, Neil 2009: 119):

1. Dostrzeżenie potencjału rozwoju ekoturystyki jako specyficznej niszy rynkowej.
2. Świadomość dużej wartości przyrodniczej zamieszkiwanego obszaru.
3. Utożsamianie się z celami ochrony środowiska i dostrzeżenie potrzeby zrównoważonej turystyki.
4. Pragnienie, aby w sposób odpowiedzialny odnowić lokalną ofertę usług turystycznych.

Turystyka zrównoważona może ponadto posłużyć również jako narzędzie do przedstawiania bogactwa kulturowego danego regionu w szerokim sensie, poczynając od pradawnych zwyczajów lokalnych do śladów kultury wysokiej. Ten typ turystyki zdaje się być ciekawy również z racji wspierania patriotyzmu lokalnego, ponieważ często pozwala mieszkańcom danego regionu poznać lokalną tradycję oraz pokazać ją jako wartość, która może zainteresować turystów. Niejednokrotnie tego typu działania przyczyniają się do ocalenia tradycji przed zapomnieniem i oprócz waloru komercyjnego są dla ludności lokalnej pomostem łączącym ją z lokalną tradycją. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele inspirujących opisów propozycji turystycznych związanych z prezentacją walorów kulturowych danego regionu. Europa ze względu na długą tradycję może poszczycić się tutaj wieloma atrakcjami, stanowiącymi pozostałości bądź ślady rozwoju cywilizacji zachodniej.

Interesującym przykładem jest forma turystyki, którą można by określić jako literacką, oferująca podróże śladami bądź znanych autorów książek bądź też bohaterów tych książek, w ten nurt doskonale wpisuje się szlak Don Kichota (Kowalczyk, Kulczyk 2010: 234). Liczący 2443 km szlak został otwarty, aby uczcić 400-lecie wydania powieści prezentując w ten sposób szeroką gamę zabytków związanych z postacią autora lub pierwowzorami bohaterów powieści. Oprócz walorów kulturowych na długiej trasie szlaku znalazło się wiele obszarów atrakcyjnych przyrodniczo czyniąc tę trasę jeszcze ciekawszą dla zwiedzających. Obecnie wiele regionów proponuje tego typu atrakcje pro-

ponując podróżowanie śladami królowej kryminału Agathy Christie, odwiedzanie miejsca zamieszkania Ani z Zielonego Wzgórza czy bohaterów „Przeminęło z wiatrem”, a nawet „Iliady” (Kowalczyk, Kulczyk 2010: 232-237).

Na rynku można znaleźć dużo ofert tzw. „turystyki kulturowej”, ale szczególnie interesujące wydają się być przykłady tworzenia wartości kulturowej w danym regionie. Jak chociażby odwrócony dom w Szymbarku (województwo pomorskie). Ta niewątpliwie urokliwa wieś kaszubska o wielu walorach przyrodniczych zaczęła ściągać turystów z całego świata z powodu nietypowego pomysłu, jakim było wybudowanie tam odwróconego domu. Co ciekawe taka konstrukcja budynku powoduje zaburzenie funkcjonowania błędniaka i wywołuje niespodziewane reakcje u zwiedzających. Innym przykładem stworzenia wartości kulturowej na obszarze, który nie był tak intensywnie zwiedzany jest wioska Świętego Mikołaja. Mimo, że Finlandia jest niewątpliwie atrakcyjna turystycznie, to jednak wizyta w kraju o tak surowym klimacie miałaby mniej uroku i przyciągała by mniej turystów gdyby nie otworzono tam wioski Świętego Mikołaja. Rovaniemi, gdzie jest ulokowana wioska, stało się ciekawym miejscem do zwiedzania dla turystów z całego świata, rozwijając tym samym potężną infrastrukturę mającą służyć jak najlepszemu zaspokajaniu potrzeb turystów.

Turystyka zorganizowana wokół wartości kulturowych ma dwa oblicza. Z jednej strony jest możliwością poznania dziedzictwa własnej czy odmiennej od naszej kultury, a poprzez zrozumienie innych zwyczajów otwiera turystów na dialog międzycywilizacyjny, międzykulturowy, a nawet między religijny „w istocie rzeczy wyświadcza cenną przysługę pokojowi” (Ostrowski 2008: 115). Z drugiej strony może doprowadzić do utowarowienia kultury i utraty wartości pozaekonomicznych niektórych elementów tradycji lokalnych dla lokalnej społeczności.

Ukazane powyżej przykłady pokazują, że mimo, iż turystyka zrównoważona jest wciąż niszową formą realizowania tej sfery rekreacji, to istnieją ciekawe przykłady jej wdrażania. Mogą one stanowić inspirację do podejmowania tego typu działań przez sprzedawców usług turystycznych, tym samym otwierając nowe perspektywy rozwoju tego sektora.

2.4. Niezrównoważona „zrównoważona turystyka”

Niestety mimo, że założenia zrównoważonej turystyki są niewątpliwie próbą zainicjowania pozytywnych zmian w tym sektorze, to jednak spotkały się z krytyką i sceptycyzmem. Ten krytycyzm wyraża się w pytaniu „czy zrównoważona turystyka jest nową postacią turystyki czy mądrą strategią marketingową, aby zapewnić bardziej etycznie wyglądające opakowanie na te same stare zabawki” (Lansing, De Vries 2006: 77). Etyczna „otoczka” nie musi wcale wiązać się z wysoką świadomością organizatorów tej formy wypoczynku, a może niekiedy być przykładem wysokiego poziomu motywacji do zdobycia zysku nawet kosztem wprowadzania w błąd turystów. Smutnym przykładem jest tak zwana „ekoturystyka” przyrodnicza w niektórych regionach Kenii. (Zaręba 2010: 70-71).

Szczególnie atrakcyjnym turystycznie i najczęściej reklamowanym obszarem jest rezerwat Masai Mara, który jest częstym miejscem przyjazdu samochodów pełnych turystów spragnionych safari. Niestety przyroda i zwierzęta żyjące w rezerwacie bardzo odczuwają skutki spragnionych wrażeń turystów. Ruch turystyczny na tym obszarze jest zbyt intensywny, ponadto zdarzają się przypadki porzucania przez lwy młodych gdyż samochody uczestników safari przeszkadzają im w polowaniu i opiekowaniu się potomstwem. Zdarzają się również sytuacje, gdy uczestnicy safari widząc geparda polującego na gazelę odstrasza ją go, aby uratować życie gazeli. Niestety to powoduje, że drapieżniki migrują na obszary, gdzie mogą żyć nie nękanie przez turystów. Na domiar złego płaszczyna przyrodnicza nie jest jedynym obszarem zaniebań w Kenii. Istnieje tam również poważny konflikt z lokalną społecznością. Ludność Masai Mara jest niezadowolona z utworzenia tam rezerwatu, ponieważ utworzenie strefy ochronnej nie pociągnęło za sobą żadnych rekompensat dla ludności miejscowej. Co więcej ludność nie może wypasać na terenie rezerwatu bydła, co dotychczas stanowiło podstawę jej egzystencji. Taka forma rekreacji mimo górnolotnych haseł reklamowych nie spełnia warunków turystyki zrównoważonej. Nie realizuje zasady zrównoważonego rozwoju ani na płaszczyźnie środowiskowej ani w sferze społecznej. Wręcz stanowi zagrożenie egzysten-

cji lokalnej ludności i niektórych gatunków zwierząt, ponieważ troska o ich byt nie została uwzględniona w podejmowanych działaniach.

Krytycy często zwracają uwagę, że zasady zrównoważonej turystyki mogą być i są niewłaściwie wykorzystywane. Jednym z zasadniczych problemów jest szerokie rozumienie terminu „zrównoważona turystyka”, które sprawia, że różne formy działalności w tym obszarze mogą zostać podporządkowane tej kategorii. Wprowadza to również potrzebę całościowej analizy danego zagadnienia. Nawet jeżeli zasady zrównoważonego rozwoju zostaną w pełni zrealizowane w miejscu organizowania odpoczynku, to kwestią wymagającą rozważenia może być problem zanieczyszczeń wyemitowanych w trakcie podróży do miejsca odpoczynku. Szeroki zakres znaczeniowy terminu zrównoważona turystyka z jednej strony pomaga ująć wiele różnych płaszczyzn, ale staje się też przeszkodą w pełnej jej realizacji.

Innym argumentem wysuwany przez krytyków jest brak wystarczająco skutecznych narzędzi kontrolnych, chociaż podkreśla się iż ta sfera jest wciąż rozwijana (Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010: 38-43). Chociażby poprzez wprowadzanie wskaźników kontroli i różnego rodzaju ekoznaków, które mogą stanowić pomocną dla turystów informację o danej usłudze turystycznej. Często też niestety zrównoważona turystyka staje się jedynie narzędziem budowania pozytywnego wizerunku firmy, chwytem marketingowym, który nie ma nic wspólnego z rzeczywistą realizacją założeń zrównoważonej turystyki. W takich przypadkach „zrównoważone” usługi turystyczne stanowią jedynie niewielki odsetek wszystkich działań sprzedawcy usług turystycznych, który niekoniecznie uznaje zasadę zrównoważonego rozwoju za priorytetową.

Z drugiej jednak strony niezrozumienie dla zasad zrównoważonej turystyki nie powinno stanowić argumentu na rzecz jej odrzucania. W przeciwnym wypadku można by orzec o braku potrzeby istnienia prawa skoro są tacy, którzy go nie przestrzegają lub o bezsensowności istnienia medycyny skoro są nieuleczalne choroby. Zmiany jakie wprowadza zrównoważona turystyka w obrębie funkcjonowania tej sfery działalności ludzkiej są znaczące i odbywają się na wielu poziomach, stąd nie należy oczekiwać iż zostaną wprowadzone natychmiast i bez

trudności. Wśród trudności należy uwzględnić problem utowarowienia kultury, który prowadzi do deformacji lokalnych tradycji. Pojawia się ryzyko, że ze względów komercyjnych pewne kultury i lokalne zwyczaje mogą zostać pozbawione znaczenia, jakie miały dotychczas dla wąskiej grupy społeczności lokalnej. Warto jednak już na etapie planowania rozwoju turystyki ustalić pewne granice komercjalizacji kultury i dążyć do ich zachowania, zwłaszcza jeżeli dany zwyczaj kulturowy ma unikalne znaczenie dla mieszkańców regionu i zachodzi ryzyko, że udział w nim turystów mógłby go przemienić w komercyjną atrakcję pozbawioną tradycyjnego znaczenia.

Odpowiedzią na wyłuszczone powyżej zarzuty zdaje się być także propozycja wyróżnienia w akademickiej dyskusji nad zagadnieniem zrównoważonej turystyki jej dwóch interpretacji: słabszej (jaśniejsza zieleń) i mocniejszej (ciemniejsza zieleń) (Hunter 2002: 10). Zrównoważona turystyka w słabszym wydaniu skupia się na kontynuowaniu wzrostu ekonomicznego i utrzymaniu troski o środowisko w miejscu wypoczynku, jest przede wszystkim skupiona na produkcie, więc stosunkowo mało uwagi zwraca się na kwestie środowiskowe. Jako przykład podaje się szkocką turystykę w której zrównoważona turystyka jest przede wszystkim wykorzystywana do sprzedawania usług związanych z wartością przyrodniczą odwiedzanego terenu. Mocniejsza interpretacja zrównoważonej turystyki skupia się na ochronie lokalnych naturalnych zasobów bardziej niż na zyskach z działalności turystycznej. Ochrona zasobów naturalnych jest priorytetem, a usługi turystyczne dostosowane są do pojemności ekosystemu. Niektóre z różnic między obydwoma interpretacjami turystyki pokazuje niniejsza tabela (Hunter 2002: 11):

Wariant jasnozielony	Wariant ciemnozielony
Wspiera przede wszystkim rozwój nowych produktów	Ostrożny i oparty na wiedzy
Turystyka jest postrzegana jako najważniejszy sektor	Turystyka nie jest najważniejszym komponentem wdrażania zrównoważonego rozwoju, dąży się do równowagi między sektorami

Usługi turystyczne muszą być utrzymywane i rozwijane zgodnie z potrzebami rynku, przyroda jest postrzegana jako towar	Dbano o zasoby naturalne i obniżanie wpływu na nie; przyrodę postrzega się przez pryzmat przekonania o jej wewnętrznej wartości
Działania prośrodowiskowe są podejmowane jedynie gdy zachodzi taka potrzeba lub gdy jest to korzystne (np. prawne zobowiązania, korzyści rynkowe czy oszczędność kosztów)	Wpływ na środowisko jest zawsze brany pod uwagę
Rozproszona działalność (szeroka)	Skoncentrowana działalność (zawężona)
Regulacje przemysłowe wyznaczają kierunek zarządzania	Szeroka gama sposobów i instrumentów zarządzania

Przyjmując dwie interpretacje turystyki zrównoważonej stwarza się miejsce w tym pojęciu również dla sprzedawców usług turystycznych, którzy wybierając ten kierunek rozwoju kierują się przesłankami biznesowymi. W tego typu działalności podejmuje się przede wszystkim troskę o rozwój turystyki a zasadę zrównoważonego rozwoju traktuje się pobocznie. Mimo, że takie rozwiązanie do końca spełnia założenia zrównoważonej turystyki to może stanowić wstęp do rozszerzenia tej działalności w przyszłości, jak i również oddziałuje pozytywnie na wszystkich interesariuszy.

Podsumowanie

Reasumując powyższe rozważania można stwierdzić, że zrównoważona turystyka kieruje się przesłankami, które powinny być uznane za priorytetowe w tym sektorze gospodarczym. W zrównoważonej turystyce bierze się pod uwagę długofalowe korzyści wszystkich interesariuszy, co stoi w opozycji do kierowania się tylko i wyłącznie przesłankami ekonomicznymi. Właściwie „w teorii, argumenty za zrównoważoną turystyką wydają się być jasne i całkiem rozsądne.” (Lansing, De Vries 2006: 79), niemniej na razie jest to koncepcja realizowana na małą skalę, a niekiedy jej założenia są wypaczane lub niewłaściwie wpro-

wadzane. Stąd wprowadzanie zrównoważonej turystyki wymaga zintegrowanych wysiłków różnych grup interesariuszy jak i wsparcia ze strony decydentów, którzy poprzez wykorzystanie różnego rodzaju instrumentów prawnych czy finansowych mogą przyczyniać się do stymulowania rozwoju dobrych praktyk w tej sferze działalności ludzkiej.

Bibliografia

- Bonenberg M., 2006, *Tęsknota za Olduvai - artykuły i eseje filozoficzne*, Kraków.
- Durydiwka M., 2010, *Turystyka kwalifikowana (turystyka aktywna) jako forma turystyki zrównoważonej*, w: Kowalczyk A. (red.), „Turystyka zrównoważona”, PWN, Warszawa, 249-292.
- Durydiwka M., Kowalczyk A., Kulczyk S., 2010, *Definicja i zakres pojęcia „turystyka zrównoważona”*, w: Kowalczyk A. (red.), „Turystyka zrównoważona”, PWN, Warszawa, 21-43.
- Hunter C., 2002, *Sustainable tourism and the touristic ecological footprint*, *Environment, Development and Sustainability*, No. 4, 7-20.
- Huxley A., 2010, *Nowy wspaniały świat*, MUZA, Warszawa.
- Kowalczyk A., Kulczyk S., 2010, *Turystyka literacka*, w: Kowalczyk A. (red.), „Turystyka zrównoważona”, PWN, Warszawa, 231-248.
- Kowalczyk A., Kulczyk S., Duda-Gromada K., 2010, *Turystyka przyrodnicza jako integralna część turystyki zrównoważonej*, w: Kowalczyk A. (red.), „Turystyka zrównoważona”, PWN, Warszawa, 78-161.
- Kumaniecki K., 1957, *Słownik łacińsko-polski*, PWN, Warszawa.
- Lansing P., De Vries P., 2006, *Sustainable tourism: ethical alternative or marketing ploy?*, *Journal of Business Ethics*, No. 73, 77-85.
- Lorenz K., 1974, *Civilized Man's Eight Deadly Sins*, Harcourt Brace Jovanovich, Nowy Jork.
- Ostrowski M., 2008, *Teologia turystyki*, w: Winiarski R. (red.), „Turystyka w naukach humanistycznych”, PWN, Warszawa, 102-116.
- Podemski K., 2008, *Antropologia turystyki*, w: Winiarski R. (red.), „Turystyka w naukach humanistycznych”, PWN, Warszawa, 48-63.
- Zaręba D., 2010, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa.

Witryny internetowe

- (Web-01) *Introduction to Recreation*, <<http://www.d.umn.edu/~jernst/REC1000IntroductiontoRecreation.htm>>, dostęp: 12.12.2010.
- (Web-02) *Tourism 2020 Vision*, <<http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>>, dostęp: 10.12.2010.
- (Web-03) *Sustainable Development of Tourism*, <<http://www.unwto.org/sdt/mission/en/mission.php?op=1>>, dostęp: 10.12.2010.

- (Web-04) *Global Code of Ethics for Tourism*, <<http://www.unwto.org/ethics/index.php#>>, dostęp: 10.12.2010.
- (Web-05) *ARTICLE 3: Tourism, a factor of sustainable development*, <http://www.unwto.org/ethics/principles/en/article_3.php>, dostęp: 10.12.2010.
- (Web-06) *Environment*, <http://www.banyantreeglobalfoundation.com/our_focus/environment>, dostęp: 12.01.2011.
- (Web-07) *Founder's message*, <http://www.banyantreeglobalfoundation.com/about_us/founders_message>, dostęp: 20.12.2010.

SUMMARY

Tourism has become one of the most popular leisure activities and the number of tourists has increased remarkably in recent years. UNWTO forecast further development of this sector, predicting that the number of in international arrivals will reach nearly 1.6 billion by the year 2020. Growth in the number of tourists poses serious threat to the environment. The way to solve this problem is introducing more sustainable approach into this sector. The concept of sustainability was recently introduced into tourism and we can already notice many good practices. The article focuses on presenting the concept of sustainable tourism, its key objectives and main characteristics, cases of its application, challenges connected with more sustainable approach to tourism. Sustainable tourism is presented as the solution for environmental and social problems caused by intensified touristic activity.